

DOĞU TÜRK VE MOĞUL FOLKLORUNDAKİ «EDRENE» KELİMESİNE DAİR

ABDÜLKADİR İNAN

Türk Lehçeleri Profesörü

Kazak-kırgız, Kalmuk-moğul epopelerinde kahramanların yayını, Başkurt lehcesinde ise umumiyetle bir nevi yay anlamını ifade eden *e d r e n e* kelimesinin menşei nedir?

Profesör G. J. Ramstedt 1936 de neşrettiği "Kalmuk Sözlüğü",nde kalmuk halk edebiyatında ve yazı dilinde tesbit edilen *aderenâ* kelimesini şöyle izah ediyor: "okun kirişe dayanan kalın ucu (•?), kahramanın büyük atış yayı, krş. başkurtça *â d r i n e*=gerilmiş kirişli bir yay,, *K* Müellifin gösterdiği kaynaklara göre, bu kelime Kalmukların eski epopelerinden Dzangar'da bulunmaktadır. Ramstedt bu kelimeyi Başkurtça *â d r i n â* kelimesiyle karşılaştırmakla iktifa etmiştir.

Bu güne kadar malûm olan türk lehçeleri sözlüklerinde yay manasına gelen *â d r i n e* kelimesi ancak başkurt lehcesinde tesbit edilmiştir ki Radloff bu kelimeyi "gerilmiş kirişli bir yay=*e in Bogen mit gespanter Sehne*,, diye izah etmiştir (WB, I, 861).

Son yıllarda neşredilmiş bir başkurt sözlüğünde *e d r e n e* kelimesi "kemik ve kurt siniriyle kaplanmış yay,, diye izah edilmiştir².

Bir türlü yay manasına gelen *aderena -edrine- edrene* kelimelerine dair sözlük kitaplarındaki malûmat bundan ibarettir. Etnografya edebiyatında da bu yaya dair aydınlatıcı malûmata tesadüf edilmiyor. Başkurt etnografyasına dair pek önemli eser yazan S. İ. Rudenko da av aletlerini tavsif ederken Katay Başkurtlarının kullandıkları yayın *ed r i n e* olduğunu kayıt ve resmini vermekle iktifa etmektedir³.



Katayların kullandıkları *edrine*-yay. (S. İ. Rudenko'dan)

Kalmuk destanlarında anılan ve okçu Başkurtlarda en kıymetli yay sayılan *e d r e n e - ed r i n e*'nin Osmanlı İmparatorluğunun ikinci pay-

¹ Kalmuckisches Wörterbuch, Helsinki 1936. s. 2 a.

² Nuri Tahir, Başkurt Lügati, Ufa, 1929, s. 15.

³ S. I. Rudenko, Başkiri. Opiit etnologeçeskoy monografii, II. Leningrad 1925, s. 15.

tahtı olan Edirne'nin adıyla adlanan bir yay olduğu türkolog ve mon-golistlerden kimsenin hatırına gelmemiştir. Bir türlü kıymetli yay ifade eden "edrene,, kelimesinin etimolojisi hâlâ karanlık sayılmaktadır.

* * *

Kalmuk destanı Dzangar'da "kahramanın atış yayı,, ve Başkurtlar-da "kemik ve kurt siniriyle kaplanmış yay,, demek olan e d r e n e - adaranâ kelimesinin menşeyini doğu türklerinin folklor meteryallannın tetkiki bize pek açık göstermektedir.

Sir-Derya kıyılarında tesbit edilen Kazakça "Adil Sultan,, destanında⁴ şu parça vardır:

*üç casına kelgende
Adil Sultan, cas sultan
çamirkandı, çamlandı
çın temirdi çarlandı
edrene 'sin tizine salıp
kurdu indi
atkan cerdi esik esik col etti
er tizinden kan etti
tutkalından şart ketti
tarıkan cayı (yayı) sultandın⁵.*

Bu destanda edrene, Başkurtça ve Kalmukçada olduğu gibi, doğrudan doğruya yay manasına kullanılmıştır ki yay mefhumunu ifade eden arkayık bir kelime zannolunur. Orta asya kırgız- kazakları eski kahramanların "edrene,, denilen bir türlü yay kullandıklarını yalnız destanlarından bilirler, İrtiş havzasındaki kırgız-kazaklar ise "edrene,, nin Başkurt icadı olan yay olduğunu söylerler.

EDRENE'nin EDİRNE şehrinin adını taşıyan, orada veya dolaylarında yapılan yaylardan başka bir şey olmadığını Adil Sultan destanın Kögenni Kıyat'ta tesbit edilen Kırım rivayetindeki şu parça pek açık göstermektedir.

"Kırım hanlığında Adil sultan (adlı) genç sultan (prens) vardı. On yaşına geldi. Ona İstanbul'daki Sultandan ferman geldi: Acem şahın fethini senden isterim, dedi.

*Balyemezden top al
Tobrucadan at al*

⁴ Adil Sultan destanının konusu 1578 yılında 30 sonteşrinde vaki Türk-İran savaşında iranlılara esir düşen Kırım şehzadesi Adil Geray'ın macerasıdır. (Bak Abdülkadir, Orta Türk destanları ve Kırım.: Adil Sultan. Emel dergisi, 1931, sayı 5 ve 11),

⁵ Zarif Taşkendi «Edebiyatı Kazakıye» Kazan 1909, s. 9-18.

*Edirne¹ den cay (yay) al
 Baha'dan uzun ok al⁶.
 Bir acem Adil Sultana şöyle diyor:
 "Adil Sultan efendim
 Balyemezden topun yok
 Tobrucadan atın yok
 Edirne'den cayın yok
 Baha'dan alağan okun yok. . . .",⁷.*

Başkurtça'da edrene, kalmukçada adrena söylenen bu kelime Kırım rivayetinde, son zaman söyleyişine göre, Edirne şeklindedir. Şüphesizdir ki Kırımlılar bu yayın Edirne yayı olduğunu unutmamışlardır.

Kırım rivayetindeki "Baba'dan uzun ok al,, mısraındaki "Baba,, nedir? Bunun da Edirne çevresindeki Babaeski olabileceği hatıra geliyor. Her halde XVI. asırda Türkiye mamulâtından olan Edirne yayı Başkurt ve Kırgız ülkelerinde Balyemez'in topundan ve "Baba,,nın okundan daha çok tanınmıştır.

Edirne'de yapılan yayın XVI. asırda "edrene-edrine,, adıyla yayılması o zaman bu şehrin adı Edrene teleffuz edildiğini gösterse gerektir. XVII. asır şairlerinden Nefinin

*Edrene şehri mi bu ya gülşen-i me'va mıdır
 Anda kasr-ı padişahı cennet-i âlâ mıdır*

beytindeki "Edrene,,nin sırf vezin icabı değil, o zamanki telâffuza da uygun olduğunu kabul etmek mümkündür.

⁶ Radloff, Proben, VII, s. 215.

⁷ Aynı eser, 219.